

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.4.13>

АНТИКОРУПЦІЙНА КРИМІНОЛОГІЯ У РУСЛІ ДУХОВНО-ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ: ЕТИКО-ВИХОВНИЙ ЗРІЗ

Кріцак Іван Васильович,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-3530-4269

У статті розглядаються морально-етичні аспекти подолання корупції з акцентом на формування державної антикорупційної ідеології (кримінології) на засадах духовно-ціннісного складника. Таке вибудовування здійснюється на трьох концептах: ціннісно-ідеологічному, етико-моральному і кримінологічно-теологічному, де відповідна профілактика та боротьба з корупцією закликає до «умів» чиновницького апарату та населення щодо трансформації свідомості у набагато більш благочестиві стани.

Порушуються питання природи корупційних (криміногенних) проявів через виявлення смислу понять «корупція» та «хабарництво». Актуалізується проблема моральної (етичної) корупції як механізму прискорення (вирішення) багатьох питань. Мовчазне ставлення суспільства до корупції сформувало небезпечний феномен – «корупційну культуру». Розглядаються різноманітні підходи до визначення корупції. Наголошується, що для її подолання потрібен постійний міждисциплінарний аналіз (дискурс) наукових практик шляхом виявлення (відшукання) благочестивості, що потребує актуалізації для широкого загалу.

Якщо не вести дієву духовно-ціннісну протидію та боротьбу з корупцією, цим самим засвідчується універсальний статус вказаного феномену, коли нормативні приписи виявляються неідеальними та залишається взивати до голосу (Закону) Совісті. Особлива увага зосереджується на залученні інститутів громадянського суспільства (журналістського корпусу) та держави у вирішенні багатьох проблем корупції шляхом підготовки антикорупційних практик (програм, стратегій, планів і тактик) з урахуванням корупційних ризиків. Особлива увага зосереджується на інституті викривачів корупції та подальшому науковому супроводі державної антикорупційної політики України. Порушуються оригінальні аспекти розкриття кримінологічного (психологічного) портрета особистості злочинця-корупціонера.

Ключові слова: антикорупційна кримінологія, духовно-ціннісний складник, морально-етичні аспекти, кримінологія, ідеологія, особа злочинця-корупціонера.

Krytsak Ivan. Anti-corruption criminology in line with the spiritual-value paradigm: ethical and educational section

The article deals with moral and ethical aspects overcoming corruption with emphasis on the formation of the state anti-corruption ideology (criminology) on the basis of the spiritual and value component. This construction is based on three concepts: value-ideological, ethical-moral and, in addition, theological-theological, and criminological and theological, where appropriate prevention and fight against corruption calls to the "minds" of the bureaucratic apparatus and population regarding the transformation of consciousness in much more pious states.

Issues of the nature of corruption (criminogenic) manifestations are raised by revealing the meaning of the concepts "corruption" and "bribery". The problem of moral (ethical) corruption is updated as a mechanism for speeding up (solving) many issues. Silent attitude of society towards corruption formed a dangerous phenomenon – "corruption culture". Various approaches to the definition of corruption are considered. It is emphasized that it is necessary to overcome it permanent interdisciplinary analysis (discourse) scientific practices by identifying (finding) piety, which needs updating for the general public.

If you do not conduct an effective spiritual and value opposition and struggle with corruption, this very thing the universal status of the specified phenomenon is evidenced, when regulations are found to be ineffective and it remains to appeal to the voice (Law) of Conscience. Special attention is focused on involvement of civil society institutions (journalistic corps) and the state of solving many problems of corruption by preparing anti-corruption practices (programs, strategies, plans and tactics) taking into account corruption risks. Special attention is focused on the institution of corruption whistleblowers and further scientific support of the state anti-corruption policy of Ukraine. The original aspects of the disclosure of the criminological (psychological) portrait of the personality of the criminal-corruptor are violated.

Key words: anti-corruption criminology, spiritual-value component, moral-ethical aspects of criminology, ideology, personality of a criminal, corruptor.

«Где просто, там ангелів со сто,
а где мудрено, там ни одного. Где нет простоты, там одна пустота»

(преподобный Амвросий Оптинский)

Істинний кримінолог покликаний випереджати події. Він немов пророк розгортає простори майбуття і розчищає нечистоту. Здавалось би, жодна ідеологія в державі (стаття 15 Конституції України) не визнається як обов'язкова. Однак виникає запитання: чи може держава існувати без ідеології? Це своєрідна карта доріг, яка веде до успіху, досягнення бажаних цілей. Тоді якою така ідеологія повинна бути: людиноцентристською чи державоцентристською? І однієї й іншої, особливо широти прав людини у аспекті гріховності, вже наситились досхочу, ступивши цим самим одним кроком в апокаліптичну епоху глобальних катастроф, війн і потрясінь.

За всього різноманіття підходів право- і державотворення, устрою соціального життя варто пам'ятати, що людина – істота егоїстична, і виводити її в ранг божества небезпечно. Значить, слід апелювати до вищої сфери – духовно-ціннісного розуміння Всесвіту, коли все ж центром усього є Бог (звідси так важливо досліджувати багато проблем з позицій теології, кримінології). Людина, створена за образом і подобою Божою, покликана (і це найголовніша її місія) послужити ближньому (Мф. 20:25), особливо у горі, біді і відчаї. На цих концептах, власне, і повинна вибудовуватись головна ідея (ідеологія) держави.

Грех имеет свойство «злосмрадия». Возле такого человека не хочется долго находиться. Более того, на духовном уровне чувствуется, что он думает о тебе, как мыслит. Например, если с плохим человеком поговорил какая-то тяжесть на душе, головная боль или если сам не удержал рамки разговора и перешёл границу дозволенного, о чем можно в данной ситуации размышлять, чувствуется дискомфорт. Защищая добро, говоря о великих истинах, коварство человека тонко ощущается в том, что он не рад нашим успехам (зависти ради и Каин убивает Авеля. Враг рода человеческого также завидует человеку в его успехах на пути к спасению). Закон совести – это внутренний катализатор, лакмусовая бумажка, которая даёт знать о себе внешним, видимым образом о наших мыслях, чувствах. Все подобные состояния тонко дышат духовным уровнем благосостояния человека, его генных благочестивых или греховных линий, молитв, страданий, добродетелей, благодаря которым ему удалось подняться на высшие ступени праведности.

Щодо актуалізації кримінології за нинішніх умов. Хіба може бути вища місія в цьому житті, аніж боротись зі злом, злочинністю, бачити його прояви, стани низин гріховного падіння людини? Кримінологія в цих процесах здатна відкрити світоглядність кримінологічного мислення, коли «заточеність» мисленневих процесів відбувається на присікання беззаконня. Міждисциплінарне вивчення кримінології відкриває невичерпні простори внутрішнього світу людини. Саме її пізнання дозволяє побачити глибини людської свідомості із залученням знань з психології, духовності та процесів пізнання зовнішнього світу, які за умов хаосу і безладу, суєти-суєт не вдається розпізнати. Розроблення кримінології може привнести в юридичну науку багато раціональних плодів, зокрема з позицій формування державної ідеології на засадах теоцентризму, коли в юриста є можливість дізнатися у найдрібніших деталях живі істини на прикладах життя святого чи притч Спасителя, в яких розповідається про благодієтні стани людського буття.

Кримінологія – це єдина наука у своєму роді, яка вивчає прояви зла, злочинність предметно, з міждисциплінарних позицій. Тут будь-які значення можуть бути корисними, як-от виокремлення благодієтних настанов сьогодення чи історичної дійсності, коли, наприклад, багатодітні сім'ї беруть на виховання дитину з вадами ДЦП, щоб власні не вирости егоїстами, мали співстраждання до ближнього, діючи за принципом «чужих дітей не буває». Адже зло злом не переможеш, відповідні жорстокі стани боротьби зі злочинністю породжують ще більшу агресію. Тоді як діяти? Святе письмо говорить: хто вдарив тебе у праву щоку – підстав ліву (Мф. 5:39), а народна мудрість: хто у тебе каменем – ти у того хлібом. Як бачимо, на ключову роль виходить його величність Добро. Однак, раціонально замислившись, можна сказати: якщо дозволити злу торжествувати і не застосовувати старозавітний принцип Таліона, то відбудеться справжнє тотальне панування зла, підміна понять, чого аж ніяк допустити не можна. Закон відплати невидимим і зримим чином діє, відображається на людині, цілих народах і національностях, державах і цивілі-

заціях, коли несправедливе приниження чи безневинна кров «вопиет к небу» про справедливе покарання, що застановляє мислити у ключі золотого правила моралі: «поступай з іншими так, як би ти хотів, щоб вони поступали з тобою», «не роби іншим того, чого не бажаєш собі» чи євангельської заповіді: «Итак, во всём, как хотите, чтобы с вами поступали люди, так поступайте и вы с ними, ибо в этом закон и пророки» (Мф.7:12).

Хабарництво як соціально-правовий феномен: більше запитань, аніж відповідей. Розумінню правової природи корупційних проявів на теренах України вже одна сотня років, проте її сутність, як видається, не стала зрозумілішою. З огляду на це великого значення набуває встановлення змісту понять «корупція» та «хабарництво». Визначення цих понять не є самоціллю та суто теоретичним уділом, а має глибинні практичні коріння, адже у правозастосовному аспекті дасть можливість виробити адекватні та дієві засоби протидії цим суспільно небезпечним явищам. Виявленням, аналізом та визначенням корупції і хабарництва займалися і займаються цілі низки наук, у тому числі і кримінологія, яка з усіх суспільних наук найближча до пізнання останніх. Поняття «хабарництво» в юридичній літературі характеризується таким розмаїттям думок, як поняття «корупція». Тоді виникає запитання, хто є суб'єктом корупційних правопорушень; чи можна говорити про існування корупції в комерційних чи інших організаціях; чи є корупцією одержання особами – суб'єктами корупційних правопорушень – нематеріальних благ, послуг чи пільг; чи охоплюється корупцією, крім одержання відповідними особами благ, послуг чи пільг, і надання їх вищезазначеним особам; чи виражається корупція в порушенні етики поведінки її суб'єктів, чи тільки у корупційних правопорушеннях або, іншими словами, чи можна вести мову про моральну (етичну) корупцію, яку становлять дії хоч і не заборонені нормативно-правовими актами, але які осуджуються суспільством? Це далеко неповний перелік питань, які знаходять різне вирішення у разі визначення корупції в юридичній літературі [1, с. 96].

Історичні передмови формування корупційної культури та народний спротив як результат. Корупція в Україні відрізнялася від зарубіжних аналогів цього явища передусім масштабністю та характером її проявів, впливом на економічні, соціальні, політичні, правові та інші процеси. Впродовж 1990–2000-х років корупція характеризувала основні відносини в українському суспільстві. Передусім у ній проявлялася неефективність влади, недосконалість державних інститутів. У суспільстві зберігалися міцними стереотипи толерантності щодо корупції. У масовій свідомості переважала думка, що таке явище не приносить значної шкоди суспільству. Тому корупційні шляхи вирішення повсякденних проблем вибиралися значною частиною населення. Багато українців розглядали корупцію як механізм прискорення розв'язання власних проблем. Толерантне ставлення суспільства до корупції пояснювалося тим, що більшість населення не усвідомлювала справжнього її масштабу та наслідків. Як наслідок, формувався такий небезпечний феномен, як «корупційна культура». За різними оцінками, до 6,5% середньорічних доходів підприємці в Україні витрачали на хабарі на рівні двомісячного торгового обороту країни [2, с. 8].

Щодо поняття «корупція» в нинішніх умовах. Важливо розуміти, що таке корупція з позицій традиційного або нормативно-ціннісного підходу, який визначає її як порушення норм права, моралі та етики; модерністський або класичний, розглядає корупцію як протиправну дію або продажність посадової особи; економічний або ринково-центристський – корупція постає як тіньовий політико-економічний ринок; ревізійністський або функціональний, корупція характеризується як позитивне явище для транзитивної економіки; політологічний або політичний представляє корупцію як окремий інститут у процесі реалізації суспільних відносин щодо використання влади її суб'єктами з метою впливу на політичні процеси; біхевіористичний, або соціально-психологічний вбачає в корупції соціально-психологічний феномен в усіх її проявах; інституційний або державно-управлінський розглядає корупцію як особливу форму державно-

владних відносин, що передбачає протиправний обмін службових повноважень посадової особи владної структури на особисті преференції. Зважаючи на різноманіття підходів доктринальних та юридичних до трактування поняття «корупція», досить складно сформувати її універсальне визначення, яке б враховувало всі аспекти її прояву: правові, політичні, економічні, морально-етичні тощо. [3, с. 76]. Щоб дослідити феномен корупції і виявити реальні можливості її викорінення, необхідно провести поглиблені дослідження її змістовності як понятійної категорії. Так, на сьогодні деякі вчені розглядають корупцію щонайменше в чотирьох аспектах: 1) соціальному: корупція – це використання посадовою особою наданих їй повноважень і можливостей для незаконного особистого збагачення; 2) політико-економічному: корупцію розуміють безпосередньо як привласнення посадовими особами власності та іншої вигоди (економічний аспект поняття) чи опосередковано, тобто шляхом отримання влади (політичний аспект); 3) кримінологічному: значення корупції обмежують лише тими сторонами соціального й економічного її розуміння, які відображають антисоціальні, суспільно-небезпечні та кримінально-протиправні сутність і зміст; 4) кримінально-правовому: корупція є суспільно небезпечним діянням, суб'єктом якого є посадові особи, що визначені законом, які використовують посадові повноваження з корисливою зацікавленістю і в цілях особистого збагачення [4, с. 4].

Шляхи вирішення проблем корупції в нинішніх реаліях

Взаємодія громадянського суспільства та держави у вирішенні питань корупції. Стратегія протидії та боротьби з корупцією зумовлена передусім низьким рівнем залученості представників громадянського суспільства до процесу оцінки корупційних ризиків та підготовки антикорупційних програм органами влади [5]. Водночас результативна взаємодія держави та громадянського суспільства у запобіганні корупції передбачає активну співпрацю між державними органами, організаціями громадянського суспільства

та громадянами, що базується на принципах партнерства. Така державно-громадська співпраця сприяє вирішенню таких завдань [6, с. 158]: збільшення довіри громадян до владних інститутів, оскільки останні проводять антикорупційну діяльність не втаємничено, а прозоро, та запрошують усе суспільство до участі у цій діяльності; задоволення прагнень громадських організацій та активних громадян реально боротися з корупцією; прийняття більш ефективних державних рішень з питань запобігання та протидії корупції внаслідок залучення інтелектуального та інформаційного потенціалу суспільства; покращення реалізації антикорупційної політики за рахунок активної участі громадськості [7, с. 164].

Роль журналістських розслідувань у боротьбі з корупцією. Так, журналістські розслідування можуть стимулювати правоохоронні, судові та спеціальні антикорупційні органи до проведення власних розслідувань, результати яких суттєво впливають на легітимність представників влади та довіру з боку громадськості [8, с. 27]. Водночас суттєва проблема, з якою стикнулися журналісти-розслідувачі, полягає у негативному сприйнятті їхньої діяльності окремими представниками суспільства, які вважають, що така діяльність підриває загальну стабільність, особливо на фоні не надто сприятливої економічної ситуації [9, с. 161]. Така проблема спостерігається у Сполучених Штатах Америки, де таких журналістів інколи вважають «непатріотичними зрадниками», що вносять розкол в американське суспільство [10, с. 197].

Іншою проблемою, через яку інститут журналістів-розслідувачів не може повністю розкрити свій потенціал та масово залучити на свій бік нових активістів, залишається питання їхньої безпеки. Одна справа, коли проти журналістів-розслідувачів корумповані суб'єкти використовують власні ЗМІ та окремі онлайн-інструменти для дискредитації їх роботи, інша – коли проти активістів застосовують залякування, погрози та інші злочинні методи. Наприклад, розкриття корумпованості місцевої політичної еліти є небезпечним не лише у зв'язку з обмеженими можливостями зберігати анонімність на

локальному рівні, але й може становити загрозу національній або навіть міжнародній злочинній мережі, самостійно захиститися від яких, за відсутності в державі розвинутих правоохоронної та судової систем, пересічним журналістам-розслідувачам буде практично неможливо [11].

Інститут викривачів у механізмі протидії корупції в Україні. Нині особливе значення належить інституту викривачів, який здатний вплинути на розкриття корупційних порушень і виявлення корупціогенних ризиків, а також сприяє здійсненню спеціально уповноваженими органами протидії корупції. Зокрема, існування інституту викривачів сприяє зменшенню корупційних явищ у реально існуючих суспільних відносинах, адже одним з елементів механізму ефективної боротьби з корупцією є різке ставлення громадськості до такого негативного явища, що потворить усі сфери суспільного життя країни. Так, надання органам, що здійснюють антикорупційну діяльність, інформації з приводу прояву корупції як з боку представників державної влади, так і фізичними та/або юридичними особами, що схиляють перших до здійснення неправомірних дій/бездіяльності, є одним з привілеїв держави у зазначеній сфері. При цьому слід зважати на позитивний досвід зарубіжних країн щодо законодавчої регламентації інституту викривачів. Водночас для ефективної боротьби з корупцією особливої актуальності набуває питання гарантії Україною належного захисту життя і здоров'я викривача та/або його близьких. Зокрема, з боку держави слід сприяти усуненню невпевненості і страху бути осудженим, адже відношення суспільства до викривачів корупції є більш негативним, а такий інститут викривання молодий і тільки зароджується. Слід розуміти, що викривач є інформатором щодо відомих йому фактів корупційних правопорушень і надає такі відомості антикорупційним органам. Важливо публічно інформувати населення про корупційні порушення і відповідних порушників, а комплекс таких заходів має бути спрямований на різні верстви суспільства. Своєю чергою це сприятиме розвитку правосвідомості і правової культури населення, формуванню нетерпимості грома-

дям до будь-яких проявів корупції у різноманітних сферах суспільного життя. Така позиція суспільства відіграватиме провідну роль у механізмі запобігання корупції і сприятиме мінімізації проявів негативного явища корупції [12, с. 66–67]. Як зазначають О.Л. Самофалов, К.О. Русевич, захист викривачів є одним із важливих питань у сфері боротьби з корупцією. Оскільки багато країн у всьому світі ухвалюють або вдосконалюють закони про захист викривачів, важливо, щоб ці закони передбачали всебічний механізм захисту для службових осіб і громадян, які повідомляють про правопорушення, що завдають шкоди або становлять загрозу суспільним інтересам. Ухвалення Закону «Про захист викривачів корупції» забезпечить створення нової ефективної системи запобігання корупції на основі міжнародних стандартів, що сприятиме зниженню рівня корупції в державі, а також розвитку економіки та підвищенню добробуту громадян. При цьому важливим є розширення та уточнення норм КК України, що гарантують захист викривачів [13, с. 91].

Особа злочинця-корупціонера.

До цього часу дослідники, як правило, обмежувалися збором і систематизацією відповідної статистичної та соціологічної інформації, не переймаючись при цьому вибором підходів до її узагальнення та подання у зведеному вигляді. Як наслідок, спостерігаються непоодинокі випадки некоректного використання спеціальної термінології. Окремі нетотожні терміни використовуються як рівнозначні, що нівелювало їх кримінологічний зміст. У кінцевому підсумку це не сприяє розвитку сучасного системного кримінологічного знання про особу злочинця [14, с. 239]. Особистість злочинця – основна й найважливіша ланка механізму злочинної поведінки, оскільки в кожному конкретному випадку саме особистість приймає рішення про скоєння злочину. Ці характерні риси особистості, які породжують таку поведінку або сприяють їй, повинні завжди бути безпосереднім об'єктом превентивного впливу [15, с. 123]. Знання особистості злочинця – важлива й необхідна передумова науково обґрунтованої, успішної профілактики насамперед індивідуальної злочинної поведінки. З ураху-

ванням пріоритетності протидії корупції на державному рівні профілактика корупційної злочинності має особливу актуальність. Без визначення специфічних характеристик осіб з асоціальною поведінкою, а також механізмів її формування навряд чи можна ефективно попереджати й припиняти протиправні акти, організовувати боротьбу як з окремими видами суспільно небезпечних діянь, так і з корупційною злочинністю загалом. Кримінально карані діяння у сфері корупції належать до категорії інтелектуальних злочинів, успішна боротьба з ними неможлива без усебічного аналізу образу мислення й особистості злісних порушників антикорупційного законодавства [16, с. 66].

Зазначені злочинці належать до особливої групи (касти) у злочинному світі. У своїй більшості таких осіб можна з упевненістю віднести до представників «білокомірцевої» злочинності через їхній соціальний і службовий статус. Ними можуть бути народні депутати України, представники Офісу Президента України, керівники центральних органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування та ін. Латентність корупційної діяльності таких осіб посилюється їхнім політичним впливом, особливим правовим статусом, що передбачає можливість кадрових призначень, зокрема керівників правоохоронних органів. Через управлінську залежність останні здебільшого проявляють певну поблажливість до визначеного кола осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів, та індиферентність у питаннях їх службових зловживань. Тобто нині в Україні має місце замкнуте коло, що можна представити умовною формулою «влада – корупція – влада». Наявність цього кола й ігнорування правоохоронними й судовими органами значної кількості корупційних злочинів, що вчиняються насамперед представниками українського політичного бомонду, сприятиме збільшенню частки латентних злочинів корупційної злочинності та зумовлюватиме подальше поширення її проявів у всіх сферах державного управління [17].

Особистість корупційного злочинця істотно відрізняється від особистості не тільки правослухняного громадянина, а й від особистості інших злочинців. Проте

їй так само притаманна сукупність соціально зумовлених ознак, рис, властивостей і зв'язків, які умовно можна об'єднати в дві групи [18, с. 117]. До першої групи слід віднести ті ознаки, риси й властивості, які притаманні особистості взагалі, та набувають кримінологічного значення тільки під час розгляду їх крізь призму факту скоєння злочину. Це, наприклад, соціально-демографічні ознаки (стать, вік, сімейний стан, освіта, посада тощо). Другу групу утворюють ознаки, риси та властивості, які прямо чи опосередковано пов'язані зі скоєнням злочину, що зумовлюють чи пояснюють його вчинення. У цю групу входять соціально деформовані переконання, ціннісні прерогативи, спрямованість особистості злочинців тощо. Кримінологічна характеристика особистості злочинця загалом й особистості корупційного злочинця зокрема передбачає виявлення і вивчення трьох основних підсистем: 1) соціальний статус особистості, який визначається приналежністю особи до того чи іншого класу (соціальної верстви) і групи із соціально демографічною характеристикою (стать, вік, освіта, сімейний стан, посадове становище, національна й професійна приналежність, а також рівень матеріальної забезпеченості тощо); 2) соціальні функції (ролі) особистості, що включають сукупність видів діяльності особи як громадянина у системі суспільних відносин (рівень розумового розвитку, культурно-освітній рівень, знання, навички, вміння); 3) морально-психологічні складники (моральні якості, цінності й прагнення особистості, її соціальні позиції та інтереси, потреби, звички; вони формують психічні процеси, властивості і стани особистості; залежать від таких фізіологічних ознак, як стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції і т. д., причому мають на увазі соціальні прояви цих ознак). Вилучення будь-якого з компонентів підсистеми руйнує цілісність усієї структури особистості. Жодна з них не може існувати самостійно. Отже, всі підсистеми є взаємопов'язаними та взаємозалежними, завдяки чому ми маємо справу не з їх простою сумою, а зі складною сукупністю елементів, що утворюють структуру особистості злочинця, у цьому разі корупційного [16, с. 67].

Високий освітній рівень злочинців розглянутої категорії зумовлений низкою обставин. Насамперед сам характер корупційних злочинів потребує певного рівня розвитку, освіти і серйозного осмислення. По-друге, характер злочинів, особливо посадових, вимагає особливої підготовки і професійних знань, і чим вище посадове становище, тим вища професійна підготовка необхідна особі. По-третє, наведені показники про освіту формалізовані й далеко не завжди відображають рівень фактичної підготовленості та соціальної зрілості особистості. Тут факт завершення освіти й пов'язані із цим соціальні очікування не завжди правильно співвідносяться з фактичним рівнем підготовки, більше того, такі особи нерідко мають тенденцію до завищеної самооцінки. Таким чином, наявність диплома про освіту далеко не завжди свідчить про грамотність і морально-етичну вихованість особи [16, с. 68].

У продовження характеристики, пов'язаної із сімейним станом злочинця-корупціонера, важливим є спосіб його життя. Це філософсько-соціологічна категорія, що означає стійкий, який склався в певних суспільно-економічних умовах, спосіб життєдіяльності людей та виявляється в нормах спілкування, поведінці, складі мислення. Найважливіша сутнісна характеристика способу життя – спосіб діяльності, який визнається домінуючим способом виробництва, економічними, політичними, духовно-ідеологічними і соціальними умовами функціонування тієї чи іншої суспільно-економічної формації. З іншого боку, це багатогранний процес життєдіяльності певного суб'єкта (суспільства, нації та інших соціально-етнічних спільнот, класів, соціально-демографічних груп, особистості) [16, с. 68]. В особистості корупціонера найважливішими є морально-психологічні та соціально-рольові ознаки. Щодо перших, то корупціонери в більшості є комунікабельними людьми, легко встановлюють соціальні контакти, контролюють власну поведінку, їм не притаманні імпульсивність, агресивність, емоційна нестабільність. В основі мотивації знаходиться гіпертрофоване прагнення до задоволення матеріальних потреб, брак духовного розвитку, схиль-

ність до ризику, байдужість до інтересів інших людей, заздрісність, амбіційність, користолюбство, кар'єризм, здирство і зажерливість, культ грошей і матеріальних цінностей, жадоба накопичення й влади. Усе це свідчить про деформовану ціннісну парадигму таких осіб [19, с. 72].

На формування й прояв цих рис особистості у службовців-корупціонерів істотно впливає таке: початкова налаштованість їх на використання своєї роботи в особистих корисливих інтересах. При цьому може мати місце кримінальна мотивація такого типу: «інші брали і беруть хабарі, їх не викривали, то чому б і мені не спробувати»; наявність в їхньому середовищі осіб із високим рівнем матеріального добробуту, досягнутого за рахунок службово-кримінальної діяльності; деяке зниження вже досягнутого раніше рівня матеріальної забезпеченості особи й бажання підняти його за допомогою скоєння злочинів. Наприклад, коли молода людина створює сім'ю й починає жити на свою зарплату. Її звичка до іншого рівня життя в певних умовах може провокувати обрання злочинного варіанта розв'язання проблеми; зосередженість на високих стандартах життя за рахунок служби; наявність дорогих звичок та інтересів (вживання елітних спиртних напоїв, захоплення азартними іграми тощо); бажання відшкодувати понесені раніше витрати на здобуття освіти, влаштування на роботу, а також включитися у загальний процес корупції [16, с. 69].

Характеризуючи особистісні риси особливості корупціонера, слід відзначити, що значна частина цих злочинців має добре розвинені комунікативні якості. Серед них можуть бути названі здатність впливу й завоювання довіри співрозмовника. Багато корупціонерів вельми спостережливі, знають психологію, що дозволяє їм залучати до корупційної діяльності різних людей. Перераховані якості, як і винахідливість, що продемонстрована у виборі способів скоєння злочинів, дозволяють говорити, що корупціонери нерідко характеризуються здібностями швидко оцінювати ситуацію, яка склалася, приймати рішення відповідно до умов реальної обстановки, а також іншими властивостями розвиненого логічного мислення. Суб'єкти корупційних злочинів із числа співробіт-

ників юридичних установ, крім усього іншого, мають спеціальні знання про прийоми та методи доказування та доведення вини за окремими фактами під час установлення дійсних обставин, характеру й учасників досліджуваної події. Крім того, вони обізнані про способи протидії досудовому розслідуванню та/або правосуддю [16, с. 69]. Вважаємо, що на основі вказаної методики опису портрета злочинця (корупціонера) важливим є написання науково-практичних, соціальних образів людини найрізноманітнішої професії, типу мислення і характеру (критеріїв) пізнання навколишнього світу.

Реальний стан справ щодо корупції в Україні. Механізм протидії корупції в Україні працює не досить ефективно. Про це, зокрема, «свідчать численні факти злочинної діяльності, повідомлені представниками ЗМІ або виявлені правоохоронними органами, які так і не доведені до кінця у формі логічного завершення шляхом винесення обвинувального вироку суду. Звичайно, у певній частині випадків такі факти можуть не підтверджуватися, однак здебільшого за найбільш масштабні розкрадання та інші зловживання службові особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несуть справедливої міри покарання або ж взагалі не притягуються до кримінальної відповідальності [20, с. 125].

Сучасні тенденції законотворення як в Україні, так і в усьому світі спрямовані передусім на захист інтересів осіб, які вчиняють злочини, а не на підвищення ефективності протидії їм, посилення захисту інтересів потерпілого. Корупція настільки проникла в апарат держави, що до кримінальної відповідальності притягнути топ-корупціонера практично неможливо» [21, с. 44, 46].

Подальший науковий супровід державної антикорупційної політики України. Актуальність наукового супроводу державної антикорупційної політики необхідна для: 1) підвищення її ефективності та 2) постійного моніторингу статистичних і соціологічних даних щодо поширення корупції в Україні. Крім того, потреба в науковому супроводі, тобто в науковому складнику, зумовлюється необхідністю чіткого розуміння харак-

теру діяльності, пов'язаної із запобіганням корупції як такої, та сутності принципів, які повинні бути закладені в підґрунтя відповідної запобіжної діяльності. Отже, державна політика у сфері протидії корупції повинна базуватися на певних принципах, які є предметом опрацювання в доктринальній площині [22, с. 27].

Загалом, корупція є надзвичайно складним явищем, що вимагає комплексного підходу у його подоланні. Тому сучасний механізм протидії їй обов'язково має включати правові, інституційні та наукові складники. Тут важливим є розкриття сутності принципу наукової обґрунтованості, який передбачає здійснення державної антикорупційної політики на строго науковій основі з використанням сучасних досягнень науки і техніки, позитивного досвіду фахівців різних галузей знань – теорії права, конституційного, фінансового, адміністративного, кримінального, податкового права, кримінології, соціології, психології та ін. Цей принцип вимагає наявності повної і всебічної інформації, зокрема, постійного здійснення моніторингу діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на предмет оцінки стану і динаміки небажаних корупційних процесів. Такий моніторинг, своєю чергою, необхідний для оцінки ефективності реалізації в державі антикорупційної політики, оперативності в змінах її пріоритетів відповідно до корупційної ситуації, яка склалася в таких органах, розробки і прийняття нових антикорупційних заходів та ін. Внесок учених у справу протидії корупції важко переоцінити, оскільки їх силами формуються доктринальні положення, з їхньої ініціативи і безпосередньо за їхньою участю розробляються проекти законів у сфері боротьби з корупцією. Саме вчені в змозі дати об'єктивну оцінку ефективності реалізації антикорупційної політики в державі, а також запропонувати впровадження нових антикорупційних заходів. Усе це дає підстави в документи стратегічного характеру у сфері боротьби з корупцією включати положення про участь фахівців науково-дослідних установ [22, с. 29].

Висновки. Про корупцію, здавалось би, вже все сказано, однак щоразу відкриваєш для себе нові смисли її актуалізації та

подолання. На сьогодні нормативна база перенасичена зовнішньою профілактикою (превенцією, попередженням, протидією, запобіганням) та дієвою боротьбою, однак люди споконвіків хочуть «хліба і видовищ». Досі жодні гучні справи стосовно олігархів, чиновників так і не були доведені до завершення з винесенням вироку про реальне відбування покарання за прикладом румунської прокурора Лаури Ковеші. І ця боротьба може продовжуватись, як у народі говорять, до Другого пришествя Христового.

Забуваємо головне: віра у силу заохочення і стимулів міліє, коли на духовному рівні відчувається безкорислива вимогливість чи бажання наживи, коли принцип «вище права може бути милість, а вище справедливості – прощення» так важливо втілити в життя. Молодь у всі часи була рушієм прогресивних змін, однак як же вони відбудуться, коли старше покоління не змінюється, а молода генерація управлінців без досвідчених наставників не здатна професійно розв'язати комплекс складних завдань. Водночас терпіння людей не безмежне, і вже бачимо велику кількість криміногенних станів, які поступово переростають у військові протистояння. Можливо, саме на цьому поприщі корупція відіграє ключову, нищівну роль, коли багаті багатіють, бідні бідніють, а лжепатріотизм під прикриттям корупції процвітає. Постулат про те, що прибиральниця може керувати державою, давно розвінчаний. Очевидно, необхідні неабиякі знання та людяність, порядність, віра у силу добра і справедливості.

Так, окремі нормативні положення законодавчої бази дублюють одне одного, функції державних органів переплітаються. Пріоритетним завданням, подібно як «голос волаючого в пустелі» (Мк. 1:3), є ідеологічна, духовно-сутнісна і ціннісна профілактика і відповідна боротьба передусім в «умах і головах» чиновницького апарату та населення, з метою трансформації свідомості у благочестивому руслі, дотримання, здавалось би, простої Заповіді: «Не вкради» чи євангельського постулату: «легше верблюду пролізти через голкове вушко, аніж багатому увійти у Царство Боже» (Мф. 19:24); народної мудрості: «Бедний милостиню багатого

пытається, а богатый молитвою бедного спасается», «ситое брюхо к молитве глухо», «ситий голодного не розуміє». За словами Спасителя, «сей же род изгоняется молитвою и постом» (Мф. 19:24). Саме тому комфорт і надмірність квазі-потреб, які спаплюжують образ Божий у людині, коли зачерствілість серця створює справжню «теорію парадоксальних ілюзій» про зовнішню видиму боротьбу з корупцією, а не внутрішньозмістову.

Тут, можливо, слід керуватись принципом «у гробу кишень не має», і на той світ нічого не заберемо, окрім добрих справ. Іоанн Златоуст з цього приводу наголошує: «Твоє лише те, що ти віддав ближньому». У цьому контексті слід порозмірковувати над вічністю, трискладовою сутністю людини у контексті «Духу, Душі і Тіла», а не біосоціального складника чи дарвіністського трактування про походження людини. Можливо, слід замислитись, чому Каїн вбиває Авеля, і хто є родоначальником людського зла, яке значення має нерозкаяний гріх Адама і Єви у розвитку станів злоби і жорстокості, цинізму і заздрості. Однак Добро завжди перемагає: з'являється нове потомство на зміну благочестивому Авелю – велика цивілізація Сіфова, яка відроджує благочестиве начало і занепадає в результаті гріховності, точніше трансформується у нові стани благочестивого Лота у содомо-гоморській дійсності на місці, де зараз Мертве море. Треба сказати про наслідника сіфового коліна – Ноя, яке значення мало його прокляття на сина Хама у цивілізаційному вимірі. Зрештою, чи зможемо ми відкупитися на Страшному Суді Христовому?

Вивчення міжнародного досвіду боротьби з корупцією є надзвичайно важливим з використанням різних моделей відповідної профілактики (протидії). З позицій кримінології треба акцентувати увагу на «теорії розбитих вікон» та моделі «САРО» (сканування, аналіз, реагування та оцінка). Цілком імовірно, що остання є найбільш перспективною та дієвою у викориненні явищ корупції. Однак спочатку виникає закономірне питання: чи зовнішня чистота і благополуччя спонукають до меншого вчинення правопорушень і злочинів? Як показує практика, не завжди. У Нью-Йорку, наприклад, прак-

тичним застосуванням «теорії розбитих вікон» вдалося викоринити «татування» стін будинків і метро вандалами. Вказана теорія мала свою найбільш успішну дію та була вперше ефективно втілена на практиці. Проте на ці процеси суспільство фактично не реагувало, мовчало, а згодом відповідні «тату» еволюціонували на тілі людини у виді «наколок», що нині маємо змогу спостерігати як масове явище молоді, стало відповідною топ-культурою. Отже, якщо відповідним чином мовчати на беззаконня, воно має властивість еволюціонувати, поширюватися, «унормовуватися» у значно більших масштабах, що шкодить людському існуванню і загрожує духовному життю, благочестивому стану людини – спасінню душі, яка є найціннішим даром. Попри зовнішнє благополуччя, Японія займає першість за суїцидальними випадками. Тут є показовим приклад Афону, коли, за словами Єфрема Аризонського, відбудеться падіння Святої Гори за умов, коли монахи почнуть замість молитвенного діяння велике будівництво, тотальне прибирання тощо. Цікавою є інша повчальна історія. Так, в одного монаха завжди було не прибрано у кімнаті, а в іншого – чистота і порядок. Один весь час витрачав на молитву, що йому ніколи було й поприбирати у келії, а інший більшість часу прибирав, а на молитву залишалось мало сил. Так, девізом Святогірської лаври, що на Донбасі, став вислів: «Монаха спасуть дві речі – фізичний труд і молитва». Тому так важливо найдорогоцінніше, найкраще віддавати Богові. Перше, що необхідно зробити, піднявшись від сну як духовної смерті людини, – це помолитися. Вечірніми молитвами ми немов закриваємо будинок на замок, щоб жодний злодій не підкрався і не вчинив безладу у нашому житті. Подібно як риба без води припиняє існування, так і людина втрачає свою духовну сутність без молитви. І в час війни вона, молитва, має посісти основне місце в житті кожної людини, незважаючи на скептицизм чи зневагу з боку науковості, хоча б з позицій формування ідеологічного складника держави. «Утром встал и помолился на весь день, благословился и идешь по всем дорогам, не один, а вместе с Богом». З іншого боку, «ничто нечистое не выйдет

в Царство божее». Зовнішня ж чистота спонукає до внутрішньої впорядкованості. Вона подібна до типу людей, яких можна віднести до «чистюль», які спочатку вичищають найбільший бруд, а згодом на сонці видніються найдрібніші деталі та недопрацювання у вигляді «пилюки».

Дієва протидія корупції на рівні стратегій і тактик нині як ніколи необхідна. Тому справжня боротьба можлива, якщо відбулась переміна свідомості і мислення у напрямі благочестивості і викорінення зла. Як писав класик: якщо почав говорити про патріотизм, знай, щось десь вкрали. І сьогодні спостерігаємо велику кількість корупціонерів на різного рівня посадах, які намагаються позбутися «неугодних» особистостей.

Насамкінець: допоки в житті на духовному рівні не відбудеться переміна свідомості на засадах принципів невідкупності, добра, справедливості і милосердя з одночасною вимогливістю до самого себе, до тих пір не буде добродетельних змін довкола нас. Маємо задуматись над тим, що не вимірюється жодними матеріальними цінностями, заради віри у добро, справедливість та перемогу.

Лева частка сучасної кримінологічної науки присвячена боротьбі з корупцією шляхом розроблення її нового напрямку – антикорупційної кримінології. Зважаючи на корупційні ризики і загрози, така проблема потребує детальнішого обґрунтування та подальшого свого розроблення з духовно-ціннісних позицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цитряк В.Я. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 96–102.
2. Запобігання та протидія корупції : навчальний посібник. / За ред. професора А.М. Махненка. Київ. 2013. 666 с.
3. Гура В.В. Поняття корупції як економіко-правового феномену. *Вчені записки університету «КРОК». Серія «Економіка»*. 2021. Вип. 4. С. 76–84.
4. Гаращук В.М., Мухтаєв А.О. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні : монографія. Харків : Право, 2010. 144 с.
5. Марчук А. Функціонування оцінки корупційних ризиків та антикорупційних програм у державних органах: поточний стан і діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за цим напрямом. Центр політико-правових реформ, 2019. URL: <https://www.pravo.org.ua/ua/about/books/ACP/ACP/> (дата звернення: 24.08.2020).
6. Гвоздецький В.Д. Витоки та розвиток корупції в Україні. *Наука і правоохорона*. 2011. № 1. С. 45–53.
7. Піроженко Н., Омельченко В. Сучасні практики взаємодії публічної влади та громадськості у запобіганні та протидії корупції в Україні та світі. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Вип. 3. С. 158–166.
8. Samaj Lindita. "The Media's Role in Fighting Corruption: Media Effects on Governmental Accountability". *The International Journal of Press/Politics*, 2012. 18(1): 21–42. DOI: 10.1177/1940161212462741.
9. Антонюк Д.І. Проблеми та перспективи діяльності журналістів-розслідувачів у контексті протидії корупції у сучасній Україні. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2021. Т. 9. С. 159–169.
10. Henschke Adam. "Why Would I Be a Whistleblower?". *Ethics & International Affairs*. 2020. 34(1): 97–109. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0892679420000143>.
11. Radu Alina. "Chişinău to London: A story about big money and small information". The Foreign Policy Centre. 2020. URL: <https://fpc.org.uk/chisinau-to-london-a-story-about-big-money-and-small-information/> (дата звернення: 13.02.2021).
12. Хараберюш І.Ф., Самойлова Л.С. Роль інституту викривачів у механізмі протидії корупції в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 20. С. 66–74.
13. Самофалов О.Л., Русевич К.О. Законодавчі гарантії захисту викривачів корупції. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2020. № 1. С. 83–93.

14. Болібрух Н. Поняття та види кримінологічного моделювання студента ВНЗ як суб'єкта корисливо-насильницького злочину проти власності: методологічний аспект дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 239–242.
15. Алексеев А. Криминология: Курс лекцій. Москва, 1999. 325 с.
16. Мезенцева І.Є. Характеристика особистості корупційного злочинця. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 47(3). С. 66–70.
17. Маршуба М. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. *Наукові дослідження*. 2016. Вип. 31. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pbzz_2016_31_11.
18. Зелинский А. Криминальная психология. Київ : Юринком Интер, 1999. 240 с.
19. Шостко О. Криминологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю* : збірник наукових праць / редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків : Право, 2014. Вип. 28. С. 69–78.
20. Усатий Г.О. Особливості суб'єктного складу злочинів у сфері службової діяльності. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 3. С. 125–132.
21. Вознюк А.А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали IV Між-нар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.): у 2 ч. / редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. 264 с., с. 44, 46.
22. Батиргареева В.С. Щодо правових, інституційних та наукових складників протидії корупції в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Вип. 40. С. 23–32.